

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 7

Samsun - 1993

MALEBRANCHE'IN FELSEFESİNDE DİN-AKIL İLİŞKİSİ

Doç.Dr. Hasan KATIPOĞLU

Din-akıl ilişkisi, din felsefesinin en temel problemlerinden biridir. Din felsefesi, "dinin temel iddiaları hakkında rasyonel, objektif, şümüllü ve tutarlı bir tarzda düşünmektir" şeklinde tanımlanmaktadır¹. Bu tanım içinde, özellikle, "akılgücümüzün imkânlarını kullanmak suretiyle dinin ana iddialarının temellendirilmesi çabasında gidebileceğimiz yere kadar gitmek" şeklinde anlaşılabilir² dine rasyonel açıdan bakma keyfiyeti, en ağırlıklı yeri tutmaktadır. Ne var ki, dini felsefi açıdan ele alıp değerlendiren, din konusunda düşünüp tartışan her filozofun, "rasyonel bakış açısı"nı aynı ölçüde ve ağırlıkta dikkate aldığı söylenemez. Bunun sebeplerini, konumuzun hacmini gereğinden fazla zorlayacağını düşünerek, burada tartışmak istemiyoruz. Fakat şu kadarını belirtmeliyiz ki, "dine rasyonel açıdan bakmak" derken öncelikle açıklığa kavuşturulması gereken husus, din ve aklın ne olduklarının belirlenmesi, daha doğrusu, dört başı mamur birer tanımının yapılmasıdır. Bu ise gerçekleştirilmesi son derece zor bir iştir. Bu durum, bir yandan çok sayıda din anlayışını bir tanımın çatısı altında toplamanın ortaya çıkardığı güçlüklerden, öte yandan "akıl nedir", "akıl gücünün saha, sınır ve imkanları nelerdir?" şeklindeki sorulara verilebilecek cevapların birbirleriyle uzlaştırılmaz ölçüde farklı oluşlarından kaynaklanmaktadır. İşte bu sebeple din üzerinde düşünüp tartışan her filozofun din-akıl ilişkisine bakışı ve yaklaşımı birbirinden oldukça farklı özellikler gösterir. Bununla beraber, bazı ortak yön ve özellikleri dikkate alınmak, bazı detay ve alt-başlıklar da bir yana bırakılmak suretiyle din-akıl ilişkisinin genel olarak aşağıdaki şekillerde ele alındığını söylemek mümkündür:

1-Din ile akıl, birbirinden bütünüyle farklı ve uzlaşmaz iki alandır. Bu anlayış, birbirinin tam aksi iki tutuma yol açmıştır: Biri, gerçeği sâdece aklın

1. Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir, 1987, s.2

2. Mehmet Aydın, aynı eser, s.3

bildirdikleri ve kavrayabildikleriyle sınırlandıran ve dini, irrasyonel bir alan olduğu gerekçesiyle, inkâra yönelen ateist tutum; diğeri de hakikatı dinin bildirdiklerinden ibaret sayan aşırı fideist tutumdur.

2- Din ile akıl, farklı ve fakat birbiriyle uzlaşabilen ve yan yana bulunabilen iki alandır. Bu iki alanın, farklı özelliklerine rağmen, birbiriyle kesiştikleri noktalar da vardır. Buna göre, bazı dini gerçeklerin akılla kavranması mümkün olduğu için, bu konuda akıl dine yardımcı, hattâ bazen gerekli olabilir. Buna karşılık din de aklın içine düştüğü çıkmazlardan kurtulmasına ve ona bir takım yeni ufuklar açılmasına imkân ve zemin hazırlayabilir. Kısaca, din ile akıl birlikte varolabilir, işbirliği yapabilir, birbirine yardımcı ve destek olabilir.

3- Din ile akıl arasında tam bir uyum, hattâ bir ayniyet söz konusudur. Bunlar, aynı hakikatın değişik dille anlatımı, diğeri bir deyişle, hakikatın ifadesinde kullanılan iki farklı dildir.

Şüphesiz ki, her konuda olduğu gibi, din-akıl ilişkisini konu edinen farklı anlayışları yukarıdaki maddelerden birine zorla yerleştirerek sınırlandırmanın, bu konudaki felsefi çabaların hür ve bağımsız gelişmesi açısından içinde taşıdığı bazı güçlüklerine rağmen; bir takım değerlendirmelere esas olmak üzere pratik açıdan yine de bu tür tasniflerin yapılmasını meşru ve ma'kul kabul etmek gerekir. Biz bu makâlemizde Yeniçağ rasyonalizmini farklı bir çizgide geliştiren ve 17. Yüzyıl Fransız felsefesinin Descartes'tan sonra en önemli düşünürü sayılan³ Malebranche (1638-1715)'in bu konuya yaklaşımını ve Kartezyen ekole eklediği farklı botutları, yukarıdaki tasnifi de dikkate alarak, ortaya koymaya çalışacağız.

Malebranche'ın din-akıl ilişkisi konusundaki fikirleri, eserlerinde oldukça dağınık ve sistematik olmayan bir tarzda yer almaktadır. Nitekim, eserlerinde, yukarıda söz konusu edilen farklı anlayışların herbirine örnek olabilecek ve ilk bakışta birbirinden farklı ve birbirleriyle çelişkili gibi görünen çok sayıda metin vardır. İşte bu farklı ve çelişkili gibi görünen metinlerden hareketle Malebranche'ın bu iki alan arasında gördüğü ilişkiyi tesbite çalışmak bu makâlemizin hedefini oluşturmaktadır.

3. Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, 3. Baskı, İstanbul, 1974, s.298

I- İman-Akıl Ayırımı:

Malebranche'in, ilk önemli felsefi eseri olan "De la Recherche de la Vérité"⁴de, Descartes felsefesinin temel ilkelerine özellikle de açıklık-seçiklik ilkesine büyük ölçüde bağlı kalmaya çalıştığı görülmektedir. Bu sebeple, iman konusu gerçeklerle açık ve seçik bilgiyi gösterdiğine inandığı tabii gerçekler arasında şöyle bir ayırma gitmektedir: "İmanın sınırlarını tabiat işlerinden ayırdetmelidir. Hem imana hem de apaçıklık (l'evidence)'a boyun eğmelidir. Ancak, filozofların otoritelerine nasıl boyun eğmek gerekmiyorsa, tabiat işlerinde de öylece iman ve iman işlerinde de öylece hiç apaçıklık aramamalıdır. Bir tek sözle: Mümin olmak için körükörüne inanmalı, ancak filozof olmak için apaçık olarak görmelidir"⁵.

Bu ifadeler, ilk bakışta, Malebranche'in iman ile akıl arasında kesin bir ayırım yaptığı ve bu iki alan arasında aşılmaz bir engel düşündüğü, dolayısıyla, tam anlamıyla Descartes'a bağlı kaldığı izlenimini vermektedir. Nitekim Descartes da, cennet yolunun en cahil kimselere en bilgin kimselerden daha az açık olmadığını ve bizleri oraya sevkeden vahiy gerçeklerinin akılgücümüzün üstünde olduğunu ve bunları zayıf aklımızla kavrayamayacağımızı söyler⁶ ve bu iki alanı kesin sınırlarla birbirinden ayırır.

Descartes, din ile akıl arasında yaptığı bu ayırımı, düşünce sisteminin bütününde korumaya çalışmıştır. Malebranche'in ise aynı ayırımı koruyabildiğini söylemek mümkün değildir. O, yukarıda söz konusu edilen anlamda iman ile akıl arasında bir ayırım yaparken; bir yandan akli apaçıklığın doğrudan uygulanmadığı durumlarda iman gerçeklerinin meşruiyetini ortaya koyabilmek, öte yandan da hür ve bağımsız bir şekilde akıl gerçeklerinin araştırılması yönünde inanç adına çıkarılabilecek güçlüklerin önüne geçmek isteyen bir çaba içindedir. Nitekim ona göre "iman ile zekâ, İncil ile felsefe arasında büyük fark vardır. En kaba insanlar inanç sahibi olabilirler, fakat apaçık gerçeklerin arı bilgisine ulaşabilen çok az kimse vardır. İman, en kaba insanlara Tanrı'yı yer ve göğün yaratıcısı ola-

4. Bu eser, "Hakikatın Araştırılması" adıyla Miraç Katırcıoğlu tarafından dilimize çevrilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca 5 cilt halinde neşredilmiştir. Bu esere bundan sonra kısaca "Recherche" adıyla atıfta bulunacağız.

5. Malebranche, Recherche, c.1, s.16

6. Descartes, Discours de la Méthode, suivi des Méditations présentation et annotation par F. MISRACHI, Union Général d'Édition Paris, 1973, s.35 (Bu eser, Mehmet Karasan tarafından dilimize çevrilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanmıştır.)

rak gösterir. Bu ise o kişiyi Tanrı'yı sevmek ve ibadet etmek üzere yöneltmek için yeterlidir... Akıl ise Tanrı'yı sadece eserlerinde gözönünde tutmaz... Akıl O'nu olduğu gibi ya da O'nun sahip olduğu son derece yetkin şu ulu ve engin varlık fikrinde gözönünde tutup anlamaya çalışır... Bu sebeple en iyi insanlar ve en çok inançlı olanlar, dâima en zeki insanlar değildir. Bunlar, Tanrı'yı imanla tanıyabilir ve filozofların O'nu kavrayabildikleri şekilde, O'nun kendi her şeyleri olduğunu bilmeden ve hakikatı soyut olarak bilmenin bir çeşit O'nunla birleşme olacağını düşünmeden (sadece) lütuf (le grâce) yardımıyla O'nu sevebilirler"⁷.

Bu ifadeler açıkça gösteriyor ki, Malebranche'ın din ile akıl arasında düşündüğü ayırımın hedefi, bunlar arasında mutlak bir farklılık ve çelişkinin bulunduğunu değil; aksine, gerek akıl gücü gerek iman açısından yeterince olgunlaşmamış ve bu yüzden ikisi arasındaki derûnî bağı kavrayamayacak durumda olan insanların, bunlardan birini diğeri adına mahkûm etmelerinin tehlikeli sonuçlarını göstermektir. Bu sebeple o, inanç yönünden sapıklığa düşmüş kimselerin sâdece felsefî ve bilimsel araştırmalara uygun düşen rasyonel metodu imana da uygulamak istemelerini, teorik gerçekleri olduğu gibi dînî gerçekleri de akılla kavramanın zorunlu olduğunu düşünmelerini ve nihayet dogmaların hür bir inceleme ve kontrol olmaksızın kabul edilemeyeceği şeklindeki katı akılcı tutumlarını anlamsız ve temelsiz bulmaktadır⁸.

Özetle söylemek gerekirse, onun bu iki alan arasında öngördüğü ayırım, iman ve akıl gerçekleri arasındaki içten bağlantıyı kavrayabilecek ölçüde yetkinleşmemiş insanlar için düşünülmüş geçici ve izâfî bir nitelik taşımaktadır. Gerçekte ise iman ile akıl, birbiri için gerekli ve biri diğeri için destek verebilecek iki temel güçtür. Şimdi ona göre bu iki gücün birbiri için ne ölçüde gerekli olduğunu sırasıyla ele almak istiyoruz.

II- Akıl İçin İmanın Gerekliliği:

Malebranche, imanun bize sağladığı "kesinlik" ile aklın temin ettiği "kesinlik" arasında, esas itibariyle, bir farklılık olmadığı inancındadır. Çünkü

7. Malebranche, Recherche, c.2, s.111

8. Malebranche, Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion, suivis d'extraits des Entretiens sur la Mort, par Paul Fontana, A. Colin, Paris, 1922, s.327-329 (14 görüşme (entretien)den oluşan bu eserin ilk dört görüşmesini içine alan kısmı "Metafizik ve Din üzerinde Görüşmeler" adıyla Bedia Akarsu tarafından dilimize çevrilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanmıştır). Bu esere bundan sonra, kısaca "Entretiens" adıyla atıfta bulunulacaktır.

ona göre "apaçıklık ve iman aslâ yanılmazlar"⁹. Önemli olan, hem bizzat bu iki gerçeklik alanını, hem de ikisi arasındaki ilişkinin mahiyetini iyice kavramaktır. O, bir yandan akıllarını gereği gibi kullanmadan kendilerine söylenen her şeye körükörüne inanma eğiliminde olanların tutumunu, öte yandan akıl gücünün imkânlarını sonsuz derecede aşan konuları bile, zihinlerini kullanarak, apaçık olarak anlamak isteyen ve iman gerçeklerini hiçe sayan kimselerin anlayışlarını aynı ölçüde aşırı ve hatalı saymaktadır¹⁰. Her ne kadar o, "Recherche de la Vérité "(Hakikatın Araştırılması) adını taşıyan eserinde, önce yanılığımızın sebeplerini açıklayıp rasyonel bilginin gerçeğe götüreceği ilkelerini belirledikten sonra eserin sonunda:" ...Hakikatı araştırmak için gidilen bu tabii yol çok zahmetli olduğu ve ancak pek az kullanılan ve genel olarak bilinmesi çok defa zihnimizi yetkinleştirmekten ziyâde, gururumuzu okşayan meseleleri çözmeye yaradığı için, bu eseri faydalı bir şekilde tamamlamak amacıyla gerçeği bulup ortaya çıkaracak ve, elden geldiğince, en temiz ve mükemmel şekilde insanı Tanrı ile birleştirecek en kestirme ve en güvenilir yolun gerçek hristiyan olarak yaşamaktan ibaret olduğunu söylemenin vazifem olduğunu sanıyorum"¹¹ demekle, gerçeğin bilgisinde nihâî yol olarak imanı gördüğünü düşündürüyorsa da; gerçekte bu metin bile, son tahlilde, zihni yeterince yetkinleştirememenin doğuracağı zararlı sonuçlara işaret etmektedir. Nitekim aynı yerin devamında, onun, "akıldan ziyade imanı dinlemek" gerektiğini belirtirken, gerekçe olarak, günâh sebebiyle tabii güçlerimizin zaafa uğramasını göstermesi,¹² bu kanaatimizi te'yid eder niteliktedir. Yine o, inançlarında sapıklığa düşmüş insanları din konusunda doğru yola getirmenin en kestirme yolunun bir takım felsefi deliller ileri sürmek olmadığını, bunlara öğretilecek bir kısım dîni gerçeklerin akıl gücünü aştığını, hattâ iman konusu olduğu kadar akılla da isbat edilebileceğine inandığı ruhun ölümsüzlüğü ve benzeri konularda bile akıl yürütmenin her zaman doğru olmayacağını belirtmek suretiyle¹³ hep aynı endişeyi dile getirmektedir.

Şu halde Malebranche, imanın aydınlığından yoksun ve yet-

9. Malebranche, *Méditations Chrétiennes*, avec une introduction et des notes par Henri Gouhier, éditions Montaigne, Paris, 1928, s.41 (Bu esere bundan sonra, kısaca, "Méditations" adıyla atıfta bulunulacaktır).

10. Malebranche, *Recherche*, c.2, s.16

11. Malebranche, aynı eser, c.2, s.296-297

12. Malebranche, aynı eser, c.1, s.297

13. Malebranche, aynı eser, c.1, s.223

kinleşmemiş aklı izleyerek kendini kaybetmekten ve çıkmazlara sürüklenmektense, doğrudan doğruya imana tâbi olmayı daha uygun buluyor; fakat bunun ulaşılmaması gereken bir ideal değil, geçici bir çözüm yolu olarak görüyor. Çünkü ona göre, aslâ yanılmayacağına inandığı apaçıklığı sağlayan ideal aklın gücü ve imkânları, günâh sebebiyle, yâni ruhun madenin hâkimiyeti altına girmesinin tabîi bir sonucu olarak büyük ölçüde zayıflamıştır. İnsanın âdetâ harabe haline gelen tabiatı önünde akıl, kendini güçsüz hissetmekte ve arzuladığı gerçeğe yüzyüze gelememektedir¹⁴. İşte aklın, gerçeğe kendisi arasındaki perdeyi kaldıracak diriltici bir güce ihtiyacı vardır. Bu gücü verebilecek olan şey ise, ona göre, imandır. Çünkü Tanrı'nın kudreti, bizim kavrayış gücümüzün sınırlarını aşan boyutlara sahiptir. "Tanrı bize ancak tabiatın düzenine göre olagelen şeyleri tanımamız ve bilmemiz için fikirler verir ve geri kalan her şeyi bizden gizler. Bu sebeple zihni imana bağlı kılmaya sürekli hazır bulunmalıdır"¹⁵.

Böylece Malebranche, bağlı bulunduğu rasyonalizmin, üniversal bir değeri hâiz olabilmesi için, imanla desteklenmesi ve tamamlanması gerektiğini düşünüyor¹⁶ ve bu yolla aşırı rasyonalizmin çıkmazlarından kurtulmak ve sıkıntılarını aşmak istiyor. Aslında o, imanı da bizâtihi bir gâye olarak görmemektedir. Aksine imanın, yegâne metod olarak benimsediği ve gerçeğe ulaşma yolunda tabîi bir ibadet olarak nitelediği¹⁷ ve kendisini aydınlattığına ve yönlendirdiğine inandığı ciddî bir dikkat çabası ile¹⁸ duygu ve ihtirasların yol açtığı karışıklığın ortadan kaldırılması sonucu bizi gerçeğe ulaştıracağını, akılla birleştireceğini düşünerek¹⁹, aklın sesini, bir anlamda Tanrı'nın gerçek dilini anlamaya imkân veren bir vasıta olarak kabul ediyor²⁰. Nitekim o, "imanın yardımı olmaksızın felsefe yapmak istediğim her zaman kendimi hep eksik hissediyorum"²¹ şeklindeki düşüncesiyle, hakikatın biricik kaynağı ve ölçüsü olarak aklı kabul etmenin, insan hayatının

14. Malebranche, *Traité de Morale*, avec une introduction et des notes par Henri Joly, J. Vrin, Paris, 1939, s.136-142; Krş.: J. Vidgrain, *Le Christianisme dans la Philosophie de Malebranche*, F. Alcan, Paris, tarihsiz, s.71-72

15. Malebranche, *Recherche*, c.1, s.265

16. J. Vidgrain, adı geçen eser, s.68

17. Malebranche, *Conversations Chrétiennes*, édition critique, avec une introduction et des notes par L. Bridet, Librairie Garnier Frères, Paris, 1929, s.3 (Bu eser bundan sonra kısaca "Conversations" adıyla zikredilecektir).

18. Malebranche, *Traité de Morale*, s.174; *Entretiens*, s.334

19. Malebranche, *Traité de Morale*, s.174

20. M. Gueroult, *Etudes sur Descartes, Spinoza, Malebranche et Leibniz*, New York, 1976, s.186

21. Malebranche, *Entretiens*, s.203

çok yönlü problemlerine çözüm olamayacağını, ancak imanın destek ve yardımlarıyla bu çözümlere ulaşabileceğini vurgulamak istiyor. Hattâ o, bu çelişkiyi bizzat kendisi yaşıyor. Şöyle ki: Şüpheler götürmez birer gerçek olarak kabul ettiği iman hakikatlarını izlediğinde, bir anda kendisini aklın karşısında bulduğunu, kısa bir süre için durakladığını söylüyor ve zihinde bir çelişki ortaya çıksa bile, sonuçta, aklın ilkeleri ile imana konu olan dogmalar arasında bir uyumun olacağı kanaatine varıyor²². Çünkü onun inancına göre "iman, kararsız ve güç durumda kalan akla bir takım çözümler sunar"²³, "... kesin olmayan ve sıkıntı veren şüphe ve tereddütlerimizi inanç ve kesinliğe çevirir"²⁴. Bu sebeple, filozoflar dine çok şey borçludurlar. Çünkü onları içinde buldukları güçlükten çekip çıkarabilecek olan ancak dindir²⁵.

Görülüyor ki, Malebranche nazarında iman, aklın içine düştüğü çıkmaz ve güçlüklerden kurtulmasında önemli bir role sahiptir. Aslında o, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, imana bizatihi akıldan daha üstün bir değer vermez; aksine, günahattan dolayı yetkinliğini yitirmiş ve körleşmiş aklın ideal gücüne ulaşabilmesi için, onu geçici bir ışık ve kılavuz olarak değerlendirir. Buna göre iman, deyim yerinde ise, sakat ve güçsüz hale düşmüş aklın, bu durumdan kurtulmak üzere ihtiyaç duyduğu sürece kullanacağı, bir değnektir. İman bir ışık ümidi, akıl ise bizâtihi ışığın kendisidir. "Eğer iman gerçekten bir iyilik ise, bu onun zekâyâ götürmesinden dolayıdır". Bu sebeple de "apaçıklık, zekâ imana tercih edilir; çünkü iman gelip geçecek, zekâ ise ebedî olarak varlığını sürdürecektir"²⁶. Şu halde filozofumuza göre iman, akla göre gelip geçici bir niteliğe sahip olmasına rağmen, yine de aklın hâlihazır kavrayamadığı bazı gerçekleri aydınlığa kavuşturur, karşılaştığı bazı problemlere çözüm getirir. Nitekim o, "Entretiens"de Incarnation akîdesine dayalı olarak kâinâtın yaratılışını açıklarken, diyalogdaki muhatabı Ariste'in "... işin içinden çıkmak için sürekli olarak iman gerçeklerinin yadımına başvuruyorsunuz; bu ise felsefe yapmak değildir" şeklindeki itirazına karşılık olarak: "... Ben bunu (onlara başvurmayı) kendim için faydalı görüyorum ve böyle yapmadan binlerce güçlüğü çözüm bulamam"²⁷ cevabı ile imanun akla

22. Malebranche, Entretiens, s.336

23. Malebranche, Traité de la Nature et de la Grâce, édité par Ginette Dreyfus, J. Vrin, Paris, 1958, s.182

24. Malebranche, Entretiens, s.95

25. Malebranche, aynı eser, s.94

26. Malebranche, Traité de Morale, s.20

27. Malebranche, Entretiens, s.200

bir takım problemlerin çözümünde sağlayacağı yardım ve desteğin gerekliliğini dile getirmektedir. Ona göre ruh beden ilişkisinde görülen düzensizlik de ancak bu yolla açıklanabilir. Şöyle ki: Ruhun bedene bağımlılığını ilk bakışta anlamak güçtür. Böyle bir görünüş, ruhun bedene göre üstün bir değeri haiz olduğu "yetkinlikler düzeni" ile çelişir. Bu çelişkiyi, aslı günah akidesiyle açıklamak mümkündür. Çünkü "biz, artık Tanrı'nın bizi yarattığı şekilde değiliz ve ruhumuzun bedenimizle olan birliği, bağımlılık olarak değişmiştir; zira, insan Tanrı'ya itaatsızlık edince, bedenine ona (ruha) bağımlılığının son bulması doğru olmuştur"²⁸. Diğer bir ifade ile günâh, tabiatımızın dengesini bozmuş, bir bakıma Tanrı'nın plânını alt-üst ederek ruhun bedene bağımlı hale gelmesini sonucunu doğurmuş; "yetkinlikler düzeni"ne göre Tanrı'nın insana bahsettiği akıl-gücünün, bu düzenle bağlantısı kesilerek, gerçeği kavrama imkân ve kapasitesinin zayıflamasına yol açmıştır²⁹. Bu duruma düşen akıl ise insanın içine düştüğü sıkıntı, şüphe ve tereddütleri ortadan kaldıramaz hâle gelmiştir. İşte iman bu noktada gerekli yardım ve desteği sunarak aklın içine düştüğü güçlükleri giderebilecektir.

Bu durumda, G. Dreyfus'un da işaret ettiği gibi³⁰ akla, sadece iman gerçeklerini aydınlatmaya yarayan basit bir kılavuz rolü yüklenmiş olmuyor mu? Diğer bir deyişle, akıl ve onu esas alan felsefe, dinin hizmetçisi durumuna düşürülmüş olmuyor mu? Hele bir de filozofumuzun "din, gerçek felsefedir"³¹ sözü hatırlanırsa, akıl bütünüyle anlamını yitirmiş olmaz mı? Ona göre bu sorulara "hayır" diye cevap vermek gerekecektir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, onun nazarında iman, akla, belli sebeplerle çözümünde güçlük çektiği konularda geçici bir süre yardımcı olacak, yol gösterecek, yanılığa düşmekten koruyacaktır. Sonunda ise bizzat kendisi, varlığını ebediyen sürdürecektir olan zekâ hâlini alacaktır.

Şu halde Malebranche açısından, hakikatın araştırılmasında, günâh sebebiyle, bütün gerçeklik ilişkilerini ihtiva eden "yetkinlikler düzeni" ile bağlantısı zayıflamış ve bu yüzden de kendisini güçsüz hisseden aklın, daha emin adımlarla yolunda yürüyebilmesi için, imanun sunacağı yardıma ihtiyacı bulunmakla beraber; bundan, felsefi araştırmalara bütünüyle dinin hâkim olması gerektiği gibi bir sonuç çıkarmak yerine, iman gerçeklerinin,

28. Malebranche, *Entretiens*, s.95

29. F. Alquié, *Malebranche et le Rationalisme Chrétien*, Editions Seghers, Paris, 1977, s.17

30. G. Dreyfus, *Philosophie et Religion chez Malebranche*, Revue Philosophique de la France et de l'Étranger, PUF, Paris, 1976, s.13

31. Malebranche, *Traité de Morale*, s.20

birer metafizik tecrübe olarak, felsefeye önemli bir kaynak ve destek hizmeti gördüğünü söylemek daha uygun olur³². Çünkü o, din-akıl ilişkisinde, sâdece dinin akla değil, aklın da dine yardımcı olabileceğine inanmakta, kısaca bu yardımı herbiri için karşılıklı olarak zorunlu görmektedir. Şimdi onun iman için akli nasıl ve hangi ölçüde gerekli gördüğünü incelemek istiyoruz.

III- İman İçin Aklın Gerekliliği:

Malebranche, iman meselelerinin ancak gelenekle öğrenilebileceğini, aklın tek başına bunları bulup ortaya çıkaramıyacağını söylemekle birlikte³³, onun bu ifâdesini, din ile akıl arasında sürekli ve aşılmaz bir engel düşündüğü ya da aklın, "dînî meselelerde söyleyecek bir sözü yoktur" anlamında değerlendirmek yanlış olur. Çünkü o aynı zamanda inanıyor ki, akıl, bizi mutlak gerçeğe ulaştıracak ilkeleri aracılığı ile iman gerçeklerinin daha iyi anlaşılır ve kavranılır hâle gelmesine yardımcı olabilir. Hattâ o, daha da ileri giderek, otoriteye boyun eğen kimselerin itaatkâr ve gösterişten uzak imanını, görünüşte öyle olsa bile, gerçekte körükörüne ve anlamsız bir tutum olarak görmenin doğru olmadığına ve, esas itibariyle, böyle bir imanun da akla dayandığına kanidir³⁴. Fakat onun, bu düşüncesinden hareketle, insan zihninin bütün iman gerçeklerinin özüne nüfûz edebileceğine inandığı şeklinde bir sonuç çıkarılmamalıdır. Çünkü o bir yandan din gerçeklerine akılgücü ile nüfûz imkânı görmüyor; öte yandan da filozofların bu gerçekler üzerinde düşünmelerinin imanun güçlenmesine yol açacağına inanıyor ve bu yönde gösterilecek gayretin önemini şöyle belirtiyor: "Filozofların, imanun bize öğrettiği gerçekleri kavramaya çalışmaktan daha faydalı şekilde zamanlarını kullanmaları mümkün değildir"³⁵. Zihnimizin en iyi şekilde kullanılabilmesi, iman aracılığı ile sâhip olduğumuz gerçeklerin kavranması uğrunda gösterdiğimiz çaba oranında mümkündür³⁶. Bu çaba sâyesinde kavrayabildiğimiz iman gerçekleri bize en gerçek ve en sağlam hazzı temin ederler³⁷. Su sebeple metafiziği dinin hizmetine sunmak, zihni sağlamlaştıran ve onu kalple uyumlu hâle getiren bu (metafiziğin sağladığı) ışığı imanun gerçekleri üzerine yaymak gerekir³⁸.

32. Krş.: A. Le Moine, *Des Vérités Eternelles selon Malebranche*, Marseille, 1936, s.248

33. Malebranche, *Recherche*, c.1, s.156

34. Malebranche, *Entretiens*, s.333

35. Malebranche, aynı eser, s.350

36. Malebranche, aynı eser, s.126

37. Malebranche, aynı eser, s.351

38. Malebranche, aynı eser, s.352

Görüldüğü gibi Malebranche aklın, imanın sunduğu gerçeklerin özüne bütüneyle nüfuz edemeyeceğini düşünse bile, yine de imanın bizzat akılla temellendirilebileceğini ve doğrulanabileceğini kabul eder³⁹. Sonsuz bir varlık olarak Tanrı'nın varlığının ve bilgisinin her insanda içkin olduğuna inanan filozofumuz, Tanrı'nın varlığının kavranmasını sırf imanın eseri olarak görmeyi doğru bulmaz. Buna karşılık o, imanın kesinliğini bile, aklın bir Tanrı'nın varlığı hakkında verdiği bilgiye, yâni Tanrı'nın varlığının akılla temellendirilmesine bağlı görür⁴⁰ ve şöyle der: "Şayet akılla bir Tanrı'nın varlığına inanmış olmasaydınız, O'nun hitap ettiğinden nasıl emin olablirdiniz? O'nun varolduğunu bilmeksizin O'nun hitap ettiğini bilebilir misiniz?"⁴¹. Buna göre eğer iman konusu olan gerçeklerin mâhiyeti, kaynağı ve değeri üzerinde düşünülürse, aklın rehberlik ettiği aydınlık yolda dinin meşruiyetini ortaya koyabilecek tarzda ilerlemek mümkün olacaktır. Bu sebeple o, iman gerçeklerini kavrayabilmek için iyi bir filozof olmak gerektiğine inanmaktadır⁴².

Bu noktada, Malebranche'in şimdiye kadar söz konusu edilen fikirlerinden hareketle, şu sonuca ulaşabiliriz: Akıl, bütün iman gerçeklerini bize doğrudan sunabilecek güçte olmasa bile, ciddî bir dikkat çabası ile iman gerçeklerinin anlaşılır ve kavranılır hâle gelmesini sağlayabilecek güçtedir. Hattâ, "ruhun ölmezliği, aslı günâh, inâyetin zorunluluğu" gibi, imana konu hakikatler olmakla beraber, akılla da doğrulanabilecek gerçekler vardır⁴³. Zira akıl, iman gerçeklerinin insan için var olduğunu, dolayısıyla onlara karşı ilgisiz kalamıyacağını düşünür. Bu gerçekler karşısında "bir merâsim elbisesinin (merâsim sonunda) çıkarılıp bir yana konması gibi, aklın da ilgisiz kalıp bir kenara çekilebileceğini ileri sürmek, insanın bizzat kendisini gülünç ve değersiz bir konuma düşürmesi, boş yere, imkânsızı gerçekleştirmeye çalışması demektir"⁴⁴. Bunun daha açık ifadesi şudur: İnanan ve düşünen aynı insandır. Onun değişik tecrübeleri arasına sun'î sınırlar konamaz. Bu tecrübeler arasında oldukça kompleks ve içten bağlantılar vardır. Yapılması gereken şey, biri aleyhine diğerini yüceltmek yerine, mümkün olduğu ölçüde aralarındaki derin ilişkiyi kavramaya çalışmaktır. Malebranche'in

39. L. Brunschvicg, Spinoza et ses Contemporains, 3. Baskı, F. Alcan, Paris, 1923, s.336

40. Malebranche, Recherche, c.2, s.27; krş.: V. Delbos, Étude de la Philosophie de Malebranche, Librairie Bloud-Gay, Paris, 1924; M. Gueroult, adı geçen eser, s.168

41. Malebranche, Conversations, s.7

42. Malebranche, Entretiens, s.127

43. Malebranche, Recherche, c.1, s.223

44. Malebranche, Entretiens, s.351

bütün çabası da bunu gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu yüzden o, bir yandan, faziletli olmak için zihinlerini ve zamanlarını sâdece dini tanımak ve iyi işler yapmak için kullanan insanların tutumunu takdire değer bulurken; öte yandan, dînî gerçeklerin daha iyi anlaşılması ve kavranılmasına imkân hazırlayan çok kesin ve oldukça yararlı bilimlerin olduğunu belirtir ve bazı dindar kimselerin, inceleme ve araştırma yapmadan, bu bilimleri yararsız ya da şüpheli görerek mahkûm etmelerini de son derece hatalı bir davranış olarak niteler⁴⁵. Nitekim o, ilk bakışta faydasını kavrayamasak da, mânevî hayatımıza yön vermesi açısından önemli bir role sahip olduğuna inandığı ve "insan ilmi" (la science de l'homme) adını verdiği bilimin bu konudaki katkılarını şöyle ifade eder: "... Bu bilim, bizi Tanrı huzurunda itaatkâr ve alçak gönüllü bir hâle getirir. Bu bilim bize bütün işlerde, hattâ en sıradan işlerimizde bile, O'na olan bağımlılığımızı iyice öğretir, tabiatımızdaki bozukluğu iyice buldurur; bizi yegâne ıslâh edecek olan (Tanrı)'ya sığınmamıza ve bağlanmamıza, bizzat kendimizden sakınmamıza ve kendimizi nefsimizden kurtarmamıza bizi hazırlar ve ... bize birçok zihnî yetenekler kazandırır"⁴⁶.

Görülüyor ki Malebranche, bu fikirleriyle, Descartes'ın din ile akıl arasındaki ayrımcı anlayışını bütünüyle aşmakta, bu iki alan arasında çok içten ve sıkı bir birlik ve uyumun varlığını kabûle yönelmektedir. Böyle bir yönelişin sonucu olarak, başta bizzat Kartezyen filozoflar olmak üzere eski düşünürlerin felsefelerinden çıkarılmış delilleri zayıf ve yetersiz bulan herkese, aklın, iman gerçeklerini incelemek ve kavramak üzere verimli ve etkili bir şekilde yönelebileceğini göstermek istemektedir. Hem de bu gâyesini, Saint Augustinus'un Platon'un ilkelerinden, Saint Thomas'nın da Aristonun ilkelerinden yararlandığı şekilde kendisinin de, o dönem düşünce dünyasında büyük ölçüde kabul gören Descartes ilkelerine bağlı kalarak gerçekleştirebileceği inancındadır⁴⁷. Onun bu tutumu, Descartes ilkelerinin bizâtihi doğruluğunu kabullenmekten çok, bu ilkeleri sırf savunmacı (apologétique) bir anlayışla ve yalnız birer vasıta olarak kullandığı gibi bir izlenim veriyorsa da; gerçekte, bu ilkelerin sadece Kartezyen filozoflarca değil, sağduyu sahibi herkesin kabul edebileceği nitelikte son derece açık ilkeler olduğunu kabul eder ve zihni aydınlatacak ve ışığı hâsil edecek olan yegâne yolun da bu ilkeleri uygulamaktan geçtiğine inanır⁴⁸. Çünkü o, ancak bu yol-

45. Malebranche, Recherche, c.2, s.26-27

46. Malebranche, aynı eser, c.2, s.28

47. Malebranche, Conversations, s.XXI-XXII

48. Malebranche, aynı eser, s. XXIII

la, nihâf hedefi olan akıl gerçekleriyle iman gerçekleri arasında, birer gerçek olmaları bakımından, hiçbir fark ya da çelişkinin olmadığını ortaya koyabileceğini düşünür. İşte şimdi bu noktada onun din ile akıl arasında gördüğü bu uyumu incelemekte fayda görüyoruz.

IV- İman ile Akıl Arasındaki Uyum:

Malebranche'in iman ile akıl arasında düşündüğü uyum ve hattâ bir anlamda ayniyet ilişkisi denebilecek bir anlayışa yönelmesinde, onun özellikle, akla yüklediği anlam ve değerin çok önemli bir yer tuttuğunu söylemek gerekir. Daha önce çeşitli vesilelerle belirttiğimiz gibi onun felsefesinin temel hedeflerinden biri, iman gerçeklerinin akılla temellendirilebileceğini göstermektir. Çünkü o, iman esaslarıyla akıl ilkeleri arasında bazı farklılıklar ve çelişkiler varmış gibi görünse de, gerçekte bir uyumun varolduğunu ve hattâ bu uyumun zorunlu olduğunu düşünmektedir⁴⁹. Bu sebeptendir ki, büyük ölçüde benimsediği Saint Augustinus gelegeğine bağılı kalarak: "Apaçkılık, zekâ imana tercih edilir. Çünkü iman gelip geçecek, zekâ ise sonsuza kadar varlığını sürdürecektir"⁵⁰ demek suretiyle akla, Kartezyen anlayışı oldukça aşan, farklı bir anlam ve değer vermiştir. Onun imana tercih ettiği akıl ya da zekâdan anladığı şey, aşağıda daha açıkca görüleceği gibi, gerçeklerle bizzat yüzyüze gelebilmek üzere bizi Tanrı ile birleştiren bir meleke, bizde Tanrı'nın "Kelâm"ı olarak gerçekteşen sonsuzu bilme yeteneğidir⁵¹.

Şu halde Malebranche, akılgücünün imkânlarını tecrübe dünyasıyla sınırlandırmamakta ve bu gücün aşkın âleme adım atabileceğine inanmaktadır. Bilindiği gibi Descartes, akıldan, Tanrı tarafından herkese eşit olarak verilmiş bulunan ve iyiyi kötüden ayırdetmeyi sağlayan ferdi bir melekeyi anlamaktadır⁵². Oysa Malebranche nezdinde akıl, ruhun Tanrı ile birleşmesi sonucunda keşfettiği ezeli-ebedî fikirlerin bütününe ifade eden⁵³, farklı özelliklere sahip insanları birlikte aydınlatan⁵⁴ müşterek bir iyilik olup tek tek insanların sâhip olmasıyla bölünmeyen, ezeli-ebedî, bozulmaz,

49. Malebranche, *Entretiens*, s.336

50. Malebranche, *Traité de Morale*, s.20-21

51. M. Gueroult, adı geçen eser, s.187

52. Descartes, *Discours de la Méthode*, s.29, 56

53. F. Bouillier, *Histoire de la Philosophie Cartésienne*, 3. Baskı, Ch. Delagrave et Cie, Librairies-Editeurs, Paris, 1868, s.86

54. Malebranche, *Recherche*, c.3 (*Éclaircissements*), s. 75-76

değişmez, kullanılmak ve yararlanılmaktan dolayı eksilmeyen ve parçalanmayan üniversal bir akıldır⁵⁵. Bu akıl, bizzat Tanrı'nın "Hikmet" ve "Kelâm"ı olup⁵⁶, insanı aydınlatan, fakat sırf insana ait olmayan bir şeydir; yaratılmamış, zorunlu, bağımsız ve Tanrı'nın da kendisini izlediği ve kendisine danıştığı ilâhî mahiyeti olan bir akıldır⁵⁷.

Görülüyor ki Malebranche, iman gerçeklerini kavrayabileceğine inandığı ve bu yüzden her şeyin üzerine koyduğu ve yücelttiği aklı, herbirimizin sâhip olduğu ferdî bir meleke olmanın çok ötesinde, bütün zihinleri gerçeğe ulaştıracak değişmez ve üniversal bir mahiyette düşün-mektedir⁵⁸. Diğer bir deyişle o, aklı, bütün zihinlerin aynı ışık kaynağı ile, yâni bizzat Tanrı ile ilişkisi, ilâhî nurun bizde parlaması ve yayılması olarak kabul etmekte ve bunun için de gerçeğe ulaşmanın yolu olarak zihnin Tanrı ile birleşmesini öngörmektedir⁵⁹.

İşte bu noktada, Malebranche felsefesinde önemli bir yer tutan "düzen" (l'ordre) fikri ve buna bağlı olarak ortaya koyduğu her şeyi "Tanrı'da görme" düşüncesi ile akıl arasında gördüğü bağlantıyı incelemek, konunun daha iyi kavranabilmesi açısından, faydalı olacaktır. Ona göre Tanrı, bütün varlıkların idelerini ve sonsuz ilişkilerini; yâni, nazari gerçeklikler olan "büyüklük ilişkileri" ile amelî gerçeklikler olan "yetkinlik ilişkileri" ni ihtiva eder. Birinci tür ilişkiler aynı mahiyetteki, ikinciler ise farklı tabiattaki varlıklar arasındaki ilişkileri ifade eder⁶⁰. Buna göre insanın amelî gerçeklere ulaşması demek, bir anlamda onun ilâhî âleme adım atması, hattâ bizzat bu dünyanın içine girmesi; kısaca, değişmez değerlere esas olan "düzen"i kavraması demektir⁶¹. O halde, varlıkların ilişkilerini, ilk-örneklerini ve idelerini bunları varlığında ihtiva eden Tanrı'da görmek ve bu ilişkilerden "yetkinlik ilişkileri" kavranabildiği ölçüde bütün hakikat ve değerlerin kaynağı olan değişmez "düzen"e nüfuz etmek mümkün olacaktır. Bu yolla kaynağında kavranan gerçekler ise, ilâhî zekâ ile beşerî zekânın müşterek konusu hâline gelecektir. Daha doğrusu, gerçeklerin bilgisine erişmek bir çeşit Tanrı ile birleşmek olduğundan, sonuçta, bizim aklımızla ilâhî akıl bir ve aynı şey olacaktır⁶².

55. Malebranche, *Traité de Morale*, s.161; *Entretiens*, s.80

56. Malebranche, *Traité de Morale*, s.1; *Entretiens*, s.37

57. Malebranche, *Recherche*, c.3 (*Éclaircissements*), s.76-77

58. V. Delbos, *Étude de la Philosophie de Malebranche*, s.40

59. Malebranche, *Recherche*, c.2, s.105

60. Malebranche, *Entretiens*, s.185; *Méditations*, s.60-61

61. H. Gouhier, *La Philosophie de Malebranche et son Expérience Religieuse*, J. Vrin, Paris, 1926,

62. E. Boutroux, *La Philosophie Allemande au XVIIe siècle*, J. Vrin, Paris, 1948, s.47-48

Görüldüğü gibi Malebranche'ın bütün çabası, iman ile akıl arasında aşılmaz bir engel ya da sınır koymak yerine, onların müşterek kaynağını belirlemek suretiyle, hakikatın kaynağının esas itibarıyla bir ve aynı olduğunu; dolayısıyla insanların ortak değerlere ulaşip bu değerler etrafında birleşebileceğini göstermektir. Çünkü akıl ile iman gerçeklerinin aynı kaynağa bağlı olduğu görülünce; akılgücünü aşkın alana yöneltmek, vahiy denilen zengin ve verimli kaynaktan aklen yararlanmak mümkün olabilecektir⁶³. Eğer iman gerçekleriyle akıl ilkeleri arasında görünüşte bir ayırım varsa, bunun başlıca sebebi, insanın, gerçeklerin aşkın kaynağına ulaşabilmek üzere gerekli dikkat ve çabayı gösterememesi, karşısına çıkan engelleri ortadan kaldıramamasıdır. Çünkü ona göre, daha önce de yer yer işaret ettiğimiz gibi zihnimizdeki körlüğün ve bilgisizliğin başlıca sebebi, günâhun yol açtığı kaostur⁶⁴. O, bu kaostan kurtuluş için yegane metot olarak kabul ettiği ve "en yüce gerçeklerin zekâsını ve ışığını doğrudan doğruya Tanrı'dan eldeeden tabî bir ibadet" olarak nitelendiği⁶⁵ zihnin dikkat çabasını gerekli görmektedir. Bu çaba iledirki insan aklı, bütün ruhları aydınlatan üniversal aklın aydınlığında gerçekleri kaynağında kavrayacaktır⁶⁶. Burada insana düşen görev, aklını ölçülü ve düzenli kullanmasıdır. Aklın başıboş bırakılması, yanlışlara yol açar ve bunun sonucu olarak da doğru hükümlere temel olacak yeterli bilgilere ulaşamaz⁶⁷.

O halde Malebranche nazarında insan aklı, gerekli dikkat çabasıyla yetkinleşerek üniversal akıl dünyasına adım atabilecek ve bu yolla, gerçek olmaları bakımından bir ve aynı olan, iman gerçekleriyle akıl gerçeklerini müşterek kaynaklarında, diğer bir deyişle "yetkinlikler düzeni"nde kavrayabilecektir. Daha doğrusu insan, bu sâyede, üniversal akla iştirak suretiyle Tanrı ile birleşecek; böylece Tanrı'nun ne düşündüğünü ve neyi istediğini öğrenme ve anlama imkânı bulacaktır⁶⁸. Artık bu noktada, iman ile akıl arasında ilk bakışta varmış gibi görünen ayırım da ortadan kalkmış ola-

63. A. Le Moine, adı geçen eser, s. 249; A. Philonenko, *Le Cartésianisme de Malebranche*, suivant F. Alquié, *Revue de Métaphysique et de Morale*, Nr. 2, Avril-Juin, A. Colin, Paris, 1975, s. 232

64. Malebranche, *Recherche*, c.2, s.108

65. Malebranche, *Conversations*, s.3; *Entretiens*, s.334; *Méditations*, s.258; *Traité de Morale*, s.174

66. Malebranche, *Entretiens*, s.57; *Traité de Morale*, s. 174

67. Malebranche, *Recherche*, c.1, s.283

68. M. Vielle, *Raison et Foi chez Malebranche*, *Nouvelle Revue Théologique*, 112. Yıl, tome: CII, yıl: 1980, s.543

caktır. Çünkü burada, beşerî akıl ile üniversal yahut ilâhî akıl özdeşleşiyor, bir ve aynı şey oluyor. Dolayısıyla böyle bir ayırma da yer kalmıyor. Zira, esas itibariyle, bir tek gerçekler düzeni var: Bu da bütün varlıklar arası ilişkileri ihtiva eden Tanrı'da mevcut "akıl düzeni"dir.

Böylece Malebranche, sâdece iman ile akıl arasında bir uyumun bulunduğunu düşünmekle kalmamış, aynı zamanda onların, prensiplerinin aynı düzene bağlı olması sebebiyle, temelde bir ve aynı şey olduklarına inanmıştır. Bu yüzdendir ki o, iman gerçeklerini tam anlamıyla kavrayabilmek için iyi bir filozof olmak gerektiğini belirtmiştir⁶⁹.

Şimdi burada şu hususun açıklığa kavuşturulması bilhassa önem taşımaktadır: Malebranche, daha önce de belirtildiği gibi, bazı eserlerinde iman ile akıl arasında, birinin otoriteye diğerinin ise apaçıklık ilkesine dayandığı gerekçesiyle, kesin bir ayırımdan bahsetmesine rağmen; bunların, sonuçta, temel bir birliğe sahip oldukları fikrine nasıl ulaşmıştır? Bu durum, zaman içinde, onun düşünce yapısındaki köklü bir değişim veya tekâmüle bağlanabilir mi? Yoksa, başta böyle temel ve esaslı bir birliği kabul etmekle beraber, gerek iman gerçeklerini kavrama gerek akıl gücünü kullanma bakımından farklı düzeydeki insanların bu konuya değişik açılardan bakabileceklerini düşünerek izâfî ve geçici bir ayırım mı öngörmüştür?

Malebranche felsefesi ile ilgili önemli araştırmalar yapan V. Delbos, A. Robinet ve F. Alquié gibi düşünürler, Malebranche'ın din-akıl ilişkisi konusundaki fikirlerinde bir değişme ve tekâmülün olduğu kanaatindedirler. Ortak düşünceleri şöyle özetlenebilir: Malebranche'ın eserleri, kronolojik bir değerlendirmeye tâbi tutulursa, bir fikrî tekâmülün varlığı görülür. Önceleri iman ile akıl arasında düşünülen ayırım, sonra birbirlerinin yardım ve desteğine ihtiyaç duyan iki alan, daha sonra da aynı akıl düzeninin iki farklı görünüşü ve birbirleriyle içten bir birliğe sahip olan aynı gerçeğin iki değişik ifadesi şeklinde gelişen ve değişen bir tekâmül söz konusudur⁷⁰. H. Gouhier ise böyle bir değerlendirmeye itiraz eder. Çünkü ona göre Malebranche, Incarnation akîdesini sisteminin merkezine yerleştirmek suretiyle daha baştan iman akıl birliğini kabul etmiştir⁷¹. Dolayısıyla o, iman ile akıl arasında, konunun mahiyetinin böyle bir ayırımı gerekli kıldığını düşünmekten ziyade,

69. Malebranche, *Entretiens*, s.127

70. V. Delbos, *Etude de la Philosophie de Malebranche*, s.24, 42; A. Robinet, *Système et Existence dans l'Oeuvre de Malebranche*, J. Vrin, Paris, 1965, s.113; F. Alquié, *Le Cartésianisme de Malebranche*, J. Vrin, Paris, 1974, s.398

71. H. Gouhier, *La Vocation de Malebranche*, J. Vrin, Paris, 1926, s. 160

iman gerçekleri ile akıl gerçeklerini ilâhî kaynağında kavrayabilecek düzeyde akılgücünü yetkinleştirememiş insanların güçsüzlük ve eksikliğine bağlı izâfî ve geçici bir ayırım düşünmüştür⁷². Kanaatimizce H. Gouhier'nin bu tesbiti daha tutarlı görünmektedir. Çünkü eserleri kronolojik olarak dikkate alınsa bile böyle bir tekâmülün varlığını doğrulamak güçtür. Çünkü aynı eserinde bile bu iki alan arasında hem ayırımı hem de uyum ve birliğe işaret eden ifadelere rastlamak mümkündür. Nitekim 1674'de yayınlanan ve ilk önemli felsefî eseri olan "Recherche de la Vérité"nin bir yerinde "... Mümin olmak için körükörüne inanmalı, fakat filozof olmak için apaçık olarak görmelidir"⁷³ derken, bir başka yerinde de "...yalnız apaçık ilkeler kabul edilir ve bu ilkeler üzerinde gereği gibi düşünülürse, İncil'den öğrendiğimiz gerçeklerin aynını bulup ortaya çıkarabileceklerini söylüyorum; çünkü akilyürütmelerin apaçıklığında gerçekleri bulup ortaya çıkaranlara ve doğrudan doğruya kendisine hitabeden ve anlamını iyice kavrayanlara Kut-sal Kitap'la hitabeden yine aynı bilgeliktir."⁷⁴

Bu örnekler de gösteriyor ki, Malebranche'ın iman ile akıl arasında düşündüğü ayırım, mutlak değil; daha önce de yer yer belirttiğimiz gibi, akılgücünü gerçeklikler düzenini kavrayabilecek düzeyde yetkinleştirememiş insanlar için söz konusu olan geçici bir ayırım, daha doğrusu akıl - iman uyumu ve birliğine götürecek yolda bir ilk adımdır⁷⁵. Yâni, gerekli çabayı göstererek ilâhî kaynağına yönelememiş aklın en düşük seviyesi için böyle bir ayırım söz konusu olabilir. Halbuki, filozofumuz açısından, her çeşit gerçek bilginin kaynağına ulaşmak, ancak, üniversal bir ilke olarak Tanrı'nın bilgeliğine yönelmekle mümkündür. Çünkü Tanrı bize iki şekilde hitap etmektedir: Bunlardan biri vahyi esas alan iman, diğeri ise ilâhî düzeni kavrama imkânına sâhip bulunan ve tabîî bir ışık olan akıldır⁷⁶.

O halde, "gerçek bize farklı şekillerde hitap eder, fakat o, dâimâ aynı şeyi söyler" ilkesi Malebranche'ın, din-akıl ilişkisini dayandırdığı temel bir ilkedir. Yâni, ona göre, aslında gerçek tektir; fakat ona birbirinden farklı yollarla ulaşmak mümkündür. Bu sebeple, gerçeğe ulaşmanın iki farklı yolu olan dinle felsefeyi birbirine zıt şeyler olarak görmek doğru değildir⁷⁷.

72. H. Gouhier, *La Vocation de Malebranche*, s.150

73. Malebranche, *Recherche*, c.1, s.16

74. Malebranche, aynı eser, c.2, s.246-247

75. A. Robinet, adı geçen eser, s.488

76. H. Gouhier, Malebranche'ın "Méditations Chrétiennes, Paris, 1928" adlı eserine yazdığı giriş,

77. Malebranche, *Entretiens*, s.127

Çünkü o, apaçıklık ve imanın aslâ yanılmayacakları, bu konudaki yanlışların ise gerçeğe benzer şeyleri apaçık şeyler olarak kabul etmekten ve bazı otoritelerin fikirlerini imana eşdeğer görmekten kaynaklandığı inancındadır⁷⁸. Halbuki iman ile akıl, esas itibariyle, birbirinden farklı iki düzeni değil, aynı düzenin iki farklı yolunu ifade ederler⁷⁹. Ayrılık görünüştedir. Çünkü bunlar, birbirine yabancı gibi görünen, fakat, aslında aynı ağızdan sudûr eden iki anlatım tarzıdır⁸⁰. Metodları ve tezâhürleri açısından farklılık gösterebilirler bile gerek vahiy gerek akıl aracılığı ile bize kendini gösteren aynı bilgeliktir. Diğer bir deyişle iman ya da akıl aracılığı ile ulaşılan gerçekler aynı ilâhî düzene aittirler⁸¹. Bu sebeple her ikisi aynı kaynaktan buluşur ve bir anlamda aynıleşirler. İşte bu noktada, sonsuz şekilde yetkinleşen akıl nezdinde din de artık en mükemmel apaçıklık hâline gelecektir⁸².

Netice itibariyle Malebranche, iman ile akıl arasında bir birlik ve ayniyet ilişkisi görüyor. Bunu yaparken de tabiat-üstü gerçekleri tabii gerçeklere indirgemiyor; aksine akla verdiği geniş anlam ve metafizik boyutun tabii bir sonucu olarak "aklî olan"ı tabiat-üstü bir alana ve kaynağa bağlıyor⁸³.

V- Din-Akıl İlişkisi Açısından Kartezyen Ekole Kazandırdığı Boyutlar:

Bu başlık altında şimdiye kadar din-akıl ilişkisi meselesine bakışını anahatlarıyla incelemeye çalıştığımız Malebranche'in, bu konudaki fikirleriyle, büyük ölçüde ilkelerine bağlı bulunduğu Kartezyen ekole yaptığı katkıları ve kazandırdığı yeni boyutları ele almak istiyoruz.

Bilindiği gibi Kartezyen düşüncenin en önemli ismi, bu ekolün adına nisbet edildiği Descartes'tır. Descartes felsefesinde dinle ilgili bazı tezler yer alıyorsa da, bu durum hiçbir zaman onun felsefesinin dînî sâiklere dayandığını veya dînî motiflerin etkisi altında oluşup geliştiğini göstermez. O, iman gerçeklerini kabul etmekle beraber, bu gerçeklerin sonsuz ve kavranamaz olduğu gerekçesiyle, akıl gerçekleriyle iman gerçeklerinin

78. Malebranche, *Méditations*, s.41

79. A.Robinet, adı geçen eser, s.493

80. A. Robinet, adı geçen eser, s.488; J. Vidgrain, adı geçen eser, s.42

81. J. Vidgrain, adı geçen eser, s.83

82. E. Botroux, *L'Intellectualisme de Malebranche*, *Revue de Métaphysique et de Morale*, A. Colin, Paris, 1916, s.35

83. M. Blondel, *Dialogues avec les Philosophes*, Aubier, éditions Montaigne, Paris, 1966, s.86

bütünüyle birbirinden ayrı düşünülmesi gerektiğine inanmaktadır⁸⁴. Çünkü ona göre bizde var olan idrak melekesi (la faculté de concevoir) son derece sınırlıdır⁸⁵ ve bu yüzden de sonsuz ve sınırsız gerçekleri kavrayabilecek güçten yoksundur.

Descartes, dîni gerçeklerin kavranamaz olduğunu gerekçe göstererek akılla çeliştikleri gibi bir sonuca varmak suretiyle agnostik ve inkârcı bir tutum içine de girmemektedir. Aksine o, bunlardan birini diğerine hiçbir şekilde fedâ etmeksizin, herbirini kendi alanına yerleştirmek istemektedir. Nitekim iman hakikatlarını ilk hakikatlar olarak değerlendiriyor⁸⁶, idrak melekesimizin gücünü aşsalar ve açıkça anlamasak bile, yine de bunlara inanmamız gerektiğini savunuyor. Tanrının uçsuz bucaksız işlerinde düşüncemizin kapasitesini aşan birçok şeyin bulunmasını hiç de garip karşılamamak gerektiğini söylüyor⁸⁷. Daha da ileri giderek diyor ki: "Tanrı'nın otoritesini muhâkemelerimize tercih etmeliyiz ve Tanrı'nun vahiyle bildirmedığı şeylerden ancak pek açıkça bildiğimize inanmalıyız. Bilhassa Tanrı'nun vahiyle bildirdiği şeylerin diğer bütün şeylerden ölçülmez derecede doğru olduğunu bir kural olarak kabul edeceğiz. Böyle bir akıl kıvılcımı bize onun aksini telkin eder görüldüğünde, hükmümüzü Tanrı'dan gelene tâbî kılmaya hazır olmalıyız. Fakat ilâhiyatın karışmadığı şeylere gelince; burada filozof olmak isteyen bir adamın doğru olduğunu bilmediği bir şeyi doğru olarak kabul etmesi ve duyularına güvenmek istemesi, yâni çocukluğunda dikkat etmeden verdiği hükümlere, aklını iyi idare edecek bir yaşa geldikten sonra dahi, aklından daha çok inanması hiç de makul değildir."⁸⁸

Görülüyor ki Descartes, imanla akli birbirine karşıt şeyler gibi görmek yerine, bunların birbirinden farklı mahiyette iki alan olduğunu göstermek suretiyle bir yandan bilimi rasyonel temeller üzerine kurmayı, öte yandan da iman alanını aklın gelişi güzel tecâvüzlerinden korumayı ve böylece de rasyonel bilginin sınırlarını sonsuz şekilde aşan gerçeklere olan inancı ve saygısını ortaya koymayı düşünmüştür. O her ne kadar iman gerçeklerini bir yana, akil gerçeklerini başka bir yana koysa da, bununla yapmak istediği

84. Krş.: V. Delbos, La Philosophie Française, 4. Baskı, Librairie Plon, Paris, 1919, s. 93; E. Boutroux, La Philosophie Allemande, s.52

85. Descartes, İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler, Çev.: M. Karasan, 2. Baskı, M. E. B., İstanbul, 1962, s.178

86. Descartes, Discours de la Méthode, s.56

87. Descartes, Felsefenin İlkeleri, çev.: M. Karasan, M. E. B., İstanbul, 1988, s.43

88. Descartes, aynı eser, s.77-78

şey, aklın mâhiyeti gereği iman gerçeklerini kavrayamayacağını göstermektedir. Ona göre böyle bir tutum, Tanrı'nun bildirdiği şeylere kesin olarak inanmamıza hiçbir şekilde engel değildir. "Çünkü dâimâ karanlık şeylerle ilgili olan iman, aklın değil, iradenin işidir..."⁸⁹

O halde Descartes, imanı bilim ve metafiziğe bağlayacak her türlü anlayışa karşıdır. Bu sebeple, M. Blondel'in de işaret ettiği gibi⁹⁰, iman alanı ile bilim ve metafizik alanını, hiçbir şekilde karşı karşıya gelmemek üzere, kesin olarak birbirinden ayırmıştır. Yani felsefe, dinden bağımsız ve ayrı kalmalı; iman ve akıl, birbirinin alanına girmeksizin yan yana bulunabilmelidir. Çünkü her ikisinin görev alanı farklıdır: İman, insanın mukadderâtını ilgilendiren konularda ortaya çıkan problemlere çözüm getirir, akıl ise tabiatı bilmeye ve ona hâkim olmaya imkân verir⁹¹.

Böylece Descartes, aklılığının imkân ve kapasitesini tecrübe dünyasıyla sınırlı görmektedir. Böyle bir aklın iman gerçekleriyle ilgili olarak söyleyecek sözü yoktur; Tanrı'nun kararlarını, emir ve niyetlerini anlayacak güçte değildir. Kısaca bu akıl, yaratılmış bir akıl olarak kalır ve Yaratıcı'nın emir ve niyetlerine hiçbir şekilde nüfûz edemez⁹².

Malebranche'ın bu anlamda bir ayırımı nihâî çözüm olarak görmediğini daha önce çeşitli vesilelerle ifade etmiştik. Burada şu kadarını söyleyelim ki o, insanın sonlu zihni ile Tanrı'nın sonsuz zihni arasında "yetkinlikler düzeni" aracılığı ile bir bağ kurulabileceği inancındadır⁹³. Bu yüzdendir ki o, Descartes'ın, iman ile aklın kesin şekilde ilişkisini keşmek için katettiği yolun tam tersi bir yol izlemiş; onları birbirine bağlamak ve kaynaştırmak üzere, daha doğrusu, imanla aklın, dinle felsefenin esasta bir ve aynı şey olduğunu göstermek için bütün gücünü sarfetmiştir. "Din, gerçek felsefedir"⁹⁴ sözü ile anlatmak istediği de budur. Ne var ki onun burada sözünü ettiği din, tabii veya herhangi bir din değil, akla tam anlamıyla uygun olduğuna inandığı⁹⁵ hristiyanlıktır. Böylece o, hakikatı araştırmayı kendisine hedef olarak belirlemesine ve bu konuda müstakil bir eser kaleme almış olmasına rağmen, diğer din ve inançlar karşısında, felsefi bakış

89. Descartes, Aklın İdaresi için Kurallar, çev.: M. Karasan, 2. Baskı, M. E. B., İstanbul, 1989, s.14

90. M. Blondel, adı geçen eser, s.83

91. A. Le Moine, adı geçen eser, s.198

92. V. Delbos, Etude de la Philosophie de Malebranche, s.399

93. E. Boutroux, La Philosophie Allemande, s.52

94. Malebranche, Traité de Morale, s.20

95. Malebranche, Conversations, s.XXIII

tarzının en temel özelliklerinden biri olan objektiflik ilkesini aslâ koruyamamıştır.

Kartezyen filozoflardan Pascal (1623-1677) da, düşünce sisteminde, Descartes'ın iman ile akıl arasında öngördüğü ayrımı, aynen olmasa bile, büyük ölçüde sürdürmüştür. Pascal da, aklın alanını, dîni ve ahlâkî hayatın problemlerine çözüm getiremeyeceği düşüncesinden hareketle, bilimsel gerçeklerle sınırlar. Bu sebeple de Tanrı'yı en iyi şekilde İsa-Mesih aracılığı ile tanıyabileceğimizi belirtir ve, İsa-Mesih'i aradan çıkarmak suretiyle, Tanrı'yı başka yollarla tanımak isteyenlerin tutumunu, bunların ya ateizme ya da deizme düşebileceklerini söyleyerek, tasvib etmez⁹⁶.

Leibniz (1646-1716)'in din-akıl ilişkisi konusundaki düşünceleri ise Malebranche'ın fikirleriyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Leibniz de aklın, esas itibariyle, aşkın bir kaynağa bağlı olduğu inancındadır. Nitekim ona göre akıl ve imanın her ikisi de "Tanrı'nın bir bağıışı" (un don de Dieu)dır. Bu bakımdan "akılla imanın savaş hâlinde olduğunu söylemek, Tanrı'yı kendi kendisiyle savaştırmak demektir"⁹⁷. Öyleyse bu iki hakikat türü birbirini çelişmeye düşürmez. İmanın konusu, Tanrı'nın olağanüstü bir şekilde vahyettiği hakikattir. Akıl ise bir hakikatler zincirlemesi, fakat özellikle insan zihninin tabii bir şekilde ulaştığı hakikatler zincirlemesidir⁹⁸.

Görüldüğü gibi Leibniz, Malebranche'a benzer şekilde, Tanrı'nın bir hediyesi olarak değerlendirdiği akli, bize doğru yolu gösteren "tabii bir nur" olarak kabul etmekte ve insan aklının Tanrı'daki üniversal akla uygun olduğuna inanmaktadır. Ona göre bu iki akıl arasındaki fark, "bir damla su ile okyanus yahut daha doğrusu sonlu ile sonsuz arasındaki farka benzetilebilir. Bu sebeple sınırlar insan aklını aşabilirler, fakat ona zıt olamazlar. Çünkü parçaya zıt olan, ister istemez bütüne de zıt olacaktır". Eğer aralarında bir çelişki var gibi görünüyorsa, bunun sebebi, peşin hükümler ya da bilgisizliktir⁹⁹.

Şu halde Leibniz, insan zihninin üniversal akıl alanına ait gerçekleri tabii yolla kavrayabileceğini söyleyerek Descartes'ın katı ayrımcılığından uzaklaşmakta ve büyük ölçüde Malebranche'ın anlayışına yaklaşmaktadır. Bu benzerliğe rağmen aynı şeyleri düşündükleri söylenemez. Çünkü

96. L. Brunschvicg, *La Raison et La Religion*, F. Alcan, Paris, 1939, s.130

97. G. W. Leibniz, *İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma*, çev.: Hüseyin Batu, 2. Baskı, M. E. B., İstanbul, 1986, s.56

98. Leibniz, aynı eser, s.3

99. Leibniz, aynı eser, s.81

Malebranche, yukarıda belirttiğimiz gibi, akla Leibniz'den oldukça değişik bir anlam vermektedir. Onun düşündüğü akıl, ferdi bir meleke değil, gayri şahsî ve üniversal bir akıldır. İnsan, ciddi bir çaba ile bu üniversal akılla birleşme ve gerçekleri bizzat kaynağında görme ve kavrama imkânına sahiptir.

Artık bu noktada Malebranche'in Kartezyen ekole kazandırdığı boyut daha açık şekilde ortaya çıkmaktadır: O, hareket noktası olarak özellikle Descartes'ın açıklık-seçiklik ilkesini kabul etmekle beraber, bu ilkenin, Descartes'ın düşündüğü anlamda sâdece bilimin değil, ahlâk ve dinin de ilkesi olabileceğini ortaya koymak ister¹⁰⁰. Çünkü ona göre apaçıklığı izlemek, bir anlamda gerçeği "Tanrı'da görmek" ya da Tanrı'nın gördüğü gibi görmek demektir. Bu noktadan itibaren Malebranche, Descartes'tan kesin çizgilerle ayrılmakta ve daha çok Saint Augustinus (354-430)'a yaklaşmaktadır. Çünkü o, ruhun doğrudan Tanrı ile birleşebileceği, bize varlık veren gücün, bizi aydınlatan ışığın, irademizi yönlendiren değişmez kuralların Tanrı'da bulunduğu, yaratıkların değişmez ve ezeli örneklerinin Tanrı'da olduğu, bunların Tanrı'nın mahiyetini teşkil ettiği ve bu bakımdan yaratıklar tarafından, yetkinleşmeleri oranında, paylaşılabilir olduğu şeklindeki düşüncelerini büyük ölçüde S. Augustinus'a borçludur¹⁰¹. Descartes'a olan fikrî yakınlığı ve ilgisi, onun S. Augustinus'a yönelmesine engel olmamıştır. Aksine her ikisini birlikte dikkate almanın kendisini daha doğru sonuçlara ulaştıracağını düşündü. Aslâ gözü kapalı bir Descartes taraftarı olmayı benimsemedi. Bir yandan Descartes felsefesinde kapalı ve esrarlı bir deyim olmadığını, dolayısıyla bu felsefeyi herkesin kolaylıkla öğrenebileceğini söyler¹⁰²; öte yandan herkes gibi onun da yanılabilirliğini, sâdece sözüne güvenerek ona inanmamak gerektiğini ve yalnız aklımızın apaçıklığı zorunlu kıldığında ona inanabileceğimizi belirtir¹⁰³ ve bu konuda izlenmesi gereken yolu daha açık bir şekilde şöyle ifade eder: "... Onun her dediğinin doğru olduğuna inanmaktansa, yanılmış da olabileceğine inanmak daha doğru olur. Onun yanılmaz olduğuna inanılsaydı, eserleri incelenmeden okunur ve dediklerine ne söylediği bilinmeksizin inanılırdı; tarih öğrenir gibi fikirleri öğrenilirdi. Bu tarzda çalışmak ise zihni hiçbir zaman geliştirecek ileri götürmez"¹⁰⁴.

100. E. Boutroux, adı geçen makâle, s.27

101. Malebranche, *Entretiens*, s.4; krş.: V. Delbos, *la Philosophie Française*, s.97; M. Vielle, adı geçen makale, s.544

102. Malebranche, *Recherche*, c.2, s.207

103. Malebranche, aynı eser, c.1, s.233

104. Malebranche, aynı eser, c.2, s.218

Şu halde Malebranche, bir takım peşin fikir ve kabullerin ötesinde derinliğine düşünmek ve araştırmak isteyen bir tutumu benimsemiş ve hiçbir otoritenin -bu otoritenin Aristo ya da Descartes olması farketmez- düşüncelerine körükörüne bağlanmayı doğru bulmamıştır¹⁰⁵. Bu sebeple de, prensiplerine büyük ölçüde bağlı kalmaya çalıştığı Descartes'ın fikirlerini olduğu gibi kabullenmemiş, aksine onun iman ile akıl arasına koyduğu aşılmaz engelleri ortadan kaldırmak için yoğun çaba göstermiştir. Nitekim bu tutumu yüzünden, M. Blondel onu antikartezyen olarak nitelemiş ve gerekçelerini anaçizgileriyle şöyle ifade etmiştir: Descartes, felsefesinde, son gâyelerin araştırılmasına ve ebedî hayatla ilgili problemlere ilgi duymaz; onun yegâne düşüncesi, insanın nüfuzunu tabiata yaymaktır. O, Tanrı'yı da bilimin teşkiline imkân veren bir varlık olarak düşünür. Oysa Malebranche, sisteminde, ebedî hayatımızı önplânda tutar ve Tanrı'yı bulmak için, gerektiğinde, sırtını dünyaya çevirir¹⁰⁶.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Malebranché'in hareket noktası Tanrı, Descartes'inki ise insandır. Bu sebeple Malebranche'ı, tam bir antikartezyen olarak değerlendirmek mümkün olmasa bile, yine de onun, din-akıl ilişkisi probleminde Descartes'tan oldukça farklı bir bakış açısı getirdiğini söylemek yerinde olacaktır.

VI- Sonuç:

Malebranche'in din ile akıl arasında gördüğü ilişkiyi konu alan bu çalışmada ulaşılabildiğimiz sonuçları anahatlarıyla şöylece ortaya koyabiliriz: Onun eserlerinde bu iki alan arasındaki ilişkiyi ifâde eden birbirinden oldukça farklı ve birbiriyle çelişkili gibi görünen metinler yer almaktadır. Bunlardan bir kısmı, din ile akıl arasında kesin bir ayırım öngörmekte; diğer bir kısmı bunların, farklı nitelikleri olsa bile, birbirlerine yardımcı olabileceklerine işaret etmekte; diğer bir bölümü ise din ile aklı aynı hakikatın değişik iki anlatım tarzı olarak tanımlamaktadır. Bu farklılıkları, onun düşünce dünyasındaki değişme ve gelişmelerle açıklamak, yâni fikrî bir tekâmüle bağlamak isabetli bir çözüm yolu olarak görünmemektedir. Çünkü birbirine taban tabana zıt gibi görülen bu metinlere aynı eserinde de rastlanmaktadır. Görüşleri bir bütün olarak dikkate alındığında, söz konusu metinlerin çelişkili ifadeler olduğunu düşünmek yerine, insanların, yetkinlik

105. Malebranche, Recherche, c.1, s.15

106. M. Blondel, adı geçen eser, s.63-65; krş.: F. Alquié, Le Cartésianisme de Malebranche, s.403

derecelerine göre, birbirinden farklı olabilecek değerlendirme ve bakış açılarına işaret ettiğini kabul etmek uygun olacaktır. Çünkü onun imanla akıl arasında düşündüğü ayırım, gerçeği araştırma yolunda ulaşılan bir sınır değil, yetkinlik ilişkilerini ihtiva eden gerçeklikler âlemine giden yolda bir ilk safhadır. İnsan, yeterli dikkat ve çabayı göstermek kaydıyla, gerçeklikler düzenini kavrayabilecek güç ve kapasiteye sahiptir. O bu kapasitesini geliştirdiği oranda öncelikle bu ayırımın görünüşte olduğunu anlayacak; sonra, bunların birbirine destek ve yardımcı olabileceklerini görecektir ve nihayet her ikisinin de aynı gerçeklikler dünyasına ait olduklarını farkedecektir.

Görülüyor ki Malebranche'ın felsefesi, gerçeğin kaynağı olarak aşkın bir düzen fikrini esas almakla, Tanrı'yı düşüncenin merkezi hâline getiren (théocentrique) bir sistem niteliği taşımaktadır. Bu sistemde Tanrı her şeyin ilkesi, bilginin konusu ve insanın en yüce gâyesidir.

Malebranche, insanı bütün tecrübeleriyle parçalanmaz bir bütün olarak düşünüyor ve buradan hareketle dinle felsefenin gerçeğin iki farklı ifade tarzı olduğunu; bu sebeple, bir kişinin hem dindar hem de filozof olabileceğini göstermek istiyor. Mesele, hakikate ulaşmaktır: Bu ise imanla olduğu gibi akıl yürütme ile de gerçekleştirilebilir. Bu noktada o, Saint Augustinus'un "gerçek felsefe, gerçek dinle aynı şeydir"¹⁰⁷ ilkesini benimsemekte; imanla aklın karşılıklı olarak birbirlerini arayabileceğini, birbirlerine dâima destek ve yardımcı olabileceklerini düşünmektedir¹⁰⁸. Böylece akıl ve imanun karşılıklı hak ve değerlerini korumayı hedef edinmekte, biri adına diğerinden vazgeçilemeyeceğini göstermek istemektedir. Daha açık bir deyişle, imanı küçümseyen ve buna karşılık akli yücelten inaçsızlara karşı aklın îmana yönelteceği ilkesini; akli küçümseyen ve imanı yücelten kimselere karşı da imanun akla götürdüğü prensibini esas almak suretiyle hem katı bir rasyonalizme hem de koyu bir fideizme taraftar olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim o, İnsan zihninin sınırlı ve zayıf olduğunu sık sık tekrar eder ve bu sebeple de akıl almadığı gerekçesiyle bir şeyi inkâra yönelmenin yanlış bir tutum olduğuna inanır ve şöyle der: "Tanrı'nın etkilerini zihnimiz anlamıyor diye O'nun kendiliğinden kavranamaz olan mutlak kudretinin olağanüstü etkilerine inanmayı reddetmek, akla karşı açıktan açığa suç işlemek değil midir?"¹⁰⁹

107. A. Weber, Felsefe Tarihi, çev.: H. Vehbi Eralp, 2. Baskı, İstanbul, 1949, s.113

108. Malebranche, Traité de la Nature et de la Grâce, s.182

109. Malebranche, Recherche, c.1, s.221

Malebranche, aynı zamanda, aşırı rasyonalizmin karşısında yer alan ve imanla ilgili meselelerde akli kullanmaktan vazgeçmek gerektiğini ileri süren¹¹⁰ fideist anlayışlara da karşıdır. O, fideistlerin "akıl bozulmuştur, hataya maruzdur; bu sebeple onun imana boyun eğmesi gerekir. Felsefe, ancak hizmetçidir, onun ışıklarına güvenmemek gerekir"¹¹¹ şeklindeki yaklaşımlarını bu problemin çözümünde yetersiz bulur. Daha doğrusu, çok ürkek bir aklın metafiziği kuramayacağına, çok cesur bir aklın da zararlı ve yıkıcı sonuçlar doğuracağına inanarak, öncelikle, imanla akıl arasında karşılıklı yardım ve desteği esas alan ve herbirinin gerçek değerini korumayı hedef edinen dengeli bir ilişkinin varlığını düşünmüştü; sonra da, esas itibarıyla, bunlar arasında temel bir birliğin bulunduğunu göstermek suretiyle, din ile aklın gerçeğin iki farklı dili olduğunu ortaya koymak istemiştir. Bununla beraber, düşünce sisteminin bütünü dikkate alındığında, din ile akıl arasında düşündüğü ve savunduğu dengeyi koruduğunu söylemek mümkün değildir. Onun bu konudaki fikirlerinde dîni düşünce ve endişelerinin çok daha ağırlığını hissettirdiği görülmektedir. Nitekim, "şayet onun zihninde akıl ile iman arasında bir uyum gerçekleşmeseydi, o, iman nokta-i nazarını tercih ederdi" diyen¹¹² Charles Blondel ile onun metafiziğinin bütünüyle dîni bir gâyeyi gerçekleştirmeye yönelik olduğunu söyleyen¹¹³ H. Pollnow da bu noktaya işaret ederler. Daha önce de belirttiğimiz gibi, onun felsefe ile özdeşleştirmek istediği din, herhangi bir din değil, yegâne gerçek din olarak kabul ettiği¹¹⁴ Hıristiyanlıktır. Bu sebeple onun meselesi, objektif ölçüler içinde din-akıl ilişkisine çözüm aramaktan ziyâde, L. Brunschvicg'in de işaret ettiği gibi¹¹⁵, akli tatmin edebilecek bir Hıristiyan felsefesi kurabilmektir.

110. A. Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, PUF, Paris, 1976, s.348

111. Malebranche, *Traité de Morale*, s.20

112. C. Blondel, *La Psychologie de Malebranche*, *Revue Internationale de Philosophie*, tome: I yıl: 1938-1939, s.60

113. H. Pollnow, *Réflexions sur les Fondements de la Psychologie chez Malebranche*, *Revue Philosophique de la France et de l'Etranger*, Nr. 3-4, Mars-avril, 1938, s.199

114. Malebranche, *Conversations*, s.137, 156, 181

115. L. Brunschvicg, *La Raison et la Religion*, s.138

BİBLİYOGRAFYA

- ALQUIÉ, Ferdinand : Le Cartésianisme de Malebranche, J. Vrin, Paris, 1974
-
- _____ : Malebranche et Le Rationalisme Chrétien, Éditions Seghers, Paris, 1977
- AYDIN, Mehmet : Din Felsefesi, İzmir, 1987
- BLONDEL, Charles : La Psychologie de Malebranche, Revue Internationale de Philosophie, tome: I, yıl: 1938-1939 s. 59-76
- BLONDEL, Maurice : Dialogues avec les Philosophes, Aubier, Éditions Montaigne, Paris, 1966
- BOUILLIER, Francisque : Histoire de la Philosophie Cartésienne, 3. Baskı, Ch. Delagrave et Cie, Librairies-Éditeurs, Paris, 1868
- BOUTROUX, Emile : La Philosophie Allemande au XVIIe siècle, J. Vrin, Paris, 1948
-
- _____ : L'Intellectualisme de Malebranche, Revue de Métaphysique et de Morale, A. Colin, Paris, 1916 s. 27-36
- BRUNSCHVIG, Léon : Spinoza et ses Contemporains, 3. Baskı, F. Alcan, Paris, 1923
-
- _____ : La Raison et la Religion, F. Alcan, Paris, 1939
- DELBOS, Victor : Étude de la Philosophie de Malebranche, Librairie Bloud-Gay, Paris, 1924
-
- _____ : La Philosophie Française, 4. Baskı, Librairie Plon, Paris, 1919
- DESCARTES, René : Aklın İdaresi için Kurallar, çeviren: M. Karasan, 2. Baskı, M.E.B., İstanbul, 1989
-
- _____ : Discours de la Méthode, suivi des Méditations, présentation et annotation par F. MISRACHI, Union Générale d'Éditions, Paris, 1973
-
- _____ : Metot Üzerine Konuşma, çeviren: M. Karasan, 3. Baskı, M. E. B., İstanbul, 1967

- _____ : Felsefenin İlkeleri, çeviren: M. Karasan, M. E. B., İstanbul, 1988
- _____ : İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler, çeviren: M. Karasan, 2. Baskı, M. E. B., İstanbul, 1962
- DREYFUS, Ginette : Philosophie et Religion chez Malebranche, Revue Philosophique de la France et de L'Étranger, Nr. 1, PUF, Paris, Janvier-Mars, 1976, s. 3-25
- GOUHIER, Henri : La Philosophie de Malebranche et son Expérience Religieuse, J. Vrin, Paris, 1926
- _____ : La Vocation de Malebranche, J. Vrin, Paris, 1926
- _____ : Malebranche'in "Méditations Chrétiennes, Paris, 1928" adlı eserine yazdığı giriş (introduction), s. V-LIX
- GÖKBERK, Macit : Felsefe Tarihi, 3. Baskı, İstanbul, 1974
- GUEROULT, Martial : Études sur Descartes, Spinoza, Malebranche et Leibniz, New York, 1976
- LALANDE, André : Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie, PUF, Paris, 1976
- LEIBNIZ, G. W. : İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma, çeviren: Hüseyin Batu, 2. Baskı, M. E. B., İstanbul, 1986
- LE MOINE, A. : Des Vérités Éternelles selon Malebranche, Marseille, 1936
- MALEBRANCHE, Nicolas : Conversations Chrétiennes, édition critique avec une itroduction et des notes par L. Bridet, Librairie Garnier Frères, Paris, 1929
- _____ : De la Recherche de la Vérité, introduction et texte établi par Geneviève Lewis, I-III, J. Vrin, Paris, 1945
- _____ : Hakikatın Araştırılması, çeviren: Miraç Katarcıoğlu, I-VI, 1. Baskı, M. E. B., 1947-1950, Ankara

- _____ : Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion, suivis d'extraits des Entretiens sur la Mort, par Paul Fontana, A. Colin, Paris, 1922
- _____ : Metafizik ve Din Üzerinde Konuşmalar, çeviren: Bedia Akarsu, 1. Baskı, M. E. B., İstanbul, 1946
- _____ : Méditations Chrésiennes, avec une introduction et des notes par H. Gouhier, éditions Montaigne, Paris, 1928
- _____ : Traité de Morele, avec une introduction et des notes par H. Joly, J. Vrin, Paris, 1939
- _____ : Traité de la Nature et de la Grâce, édité par G. Dreyfus, J. Vrin, Paris, 1958
- PHILONENKO, Alexis : Le Cartésianisme de Malebranche suivant Ferdinand Alquié, Revue de Métaphysique et de Morale, Nr. 2, A. Colin, Paris, Avril-Juin, 1975, s. 209-239
- POLLNOW, H. : Réflexions sur les Fondements de la Psychologie chez Malebranche, Revue Philosophique de la France et de L'Étranger, Nr. 3-4, F. Alcan, Paris, Mars-Avril, 1938, s. 194-214
- ROBINET, André : Système et Existence dans L'Oeuvre de Malebranche, J. Vrin, Paris, 1965
- VIDGRAIN, Joseph : Le Christianisme dans La Philosophie de Malebranche, F. Alcan, Paris, tarihsiz
- VIELLE, Michelle : Raison et Foi chez Malebranche, Nouvelle Revue Théologique, tome: CII, Namur (Belgique), 1980, s. 539-563
- WEBER, Alfred : Felsefe Tarihi, çeviren: H. Vehbi Eralp, 2. Baskı, İstanbul, 1949